

Nüüd on tal aega ja ruumi maailm

Sven Vabar. Ribadeks tõmmatud linn. Jutud vms 2001–2014. Kaksikhammas, 2023. 183 lk.

Sven Vabari proosa on *revenant*, ühtäkki hämarilmast tagasi juhtunu nagu mitmed ta juttude tegelased. Eesti maagilise realismi nautlejad ja mittekohtades seiklevad urbanistid pole ta loomingut küllap unustanud. Mitut Loomingu numbrit läbivas arutelus XXI sajandi eesti kirjandusest Vabari nime siiski ei kohta, kuigi „Musta lennuki kirik” võitis 2010. aastal Tuglase novelliauhinna ning ta koostatud kogumik „Mitte-Tartu” (2012) tõi ehk lausa muutusi terve linna kuvandiloomesse (aga see on omaette teema).

Vabari üürikese ilukirjandusliku läbilöögi ja ta juttude raamatuks saamise vahele jäi parasjagu nii palju aega, et kui „Ribadeks tõmmatud linn” viimaks ilmus 2023. aasta Betti Alveri debüüdi-preemia valikusse sattus, oli žüriis ka neid, kes ta jutte esmakordselt lugesid. Kas isegi toona läbilöögile kaasa elanud mäletavad omakorda selle eellugu? Arvustajad, kes Vabari kogumikku oodata teadsid ja tänuga tervitasid, viitavad samuti Tuglase-võidule ja „Mitte-Tartule” ning juttude algele avaldamisele blogis, aga ikka ajale „kesknüllinatest teistkümnendate alguseni”.¹

¹ M. Tammjärv, Lootusetud maadeavastajad. – Sirp 19. I 2024, lk 8. Samast perioodist kirjutab Tõnis Hallaste: T. Hallaste, Ühe deemoni väljaajamine. – Määrileht, nr 136, jaanuar 2024, lk 30–31.

Ometi oli Sven Vabar juba sajandi vahetusel agar ja terane eesti kirjanike küsitleja (Raadio Vaba Euroopa ja Loomingu tarvis). Oma novellide trükis avaldamine võib niisiis tunduda kirjanduselu keskmele veelgi lähemale liikumisena, seal enese kui looja kehtestamisena, mille järel Maia Tammjärve sõnul toimus „aegamisi autori mingisugune eemaldumine, võib-olla isegi taandumine – avaldamisest, jah, aga vist ikkagi ka kogu (Tartu) kirjandus- ja kultuurisfäärist”.² Ent Vabari jutte saab ka võtta hoopis sammudena sel keskmest kaugenemise teel: sfääri kaardistades ping-salt selle tühikuid või liiasusi aistivat tungi serva ja servataguse poole. Ära meediamelust ja loova sõna kaubastumisest, Uku Masingu uurimisse süüvides ja noorkirjanike seas fetišeeritud „oma raamatu” ilmumist askeetlikult edasi lükates. Aeg ja koht ei tundunud õiged, vahest ka toona sünenenud kirjutuslaad, isegi kui see hästi vastu võeti?³

Vabari puhul ei tähenda „õige” soodsat ega mugavat retseptiooniruumi. Jaak Tombergi väitega, et „[õ]igupoolest puudub meil kohalik kirjanduslik ja kriitiline traditsioon, mille raames oleks mugav seda kogu käsitleda”,⁴ saaks vaielda, kuna tolles Vabari paljувahendatud millenniaalses eesti proosas olid autsaiderid ja eluheidikud (vastukaaluna glamuuritsevale

² M. Tammjärv, Lootusetud maadeavastajad, lk 8.

³ 16. novembril 2023 Tartu Biblioteegi raamatupoes teost esitledes tunnistas Vabar rahulolematust oma toonase kirjutuslaadiga. Alles uue pseudonüümi Kivivalgel all on justkui mingisugune (vahe)rahu enda kui kirjutajaga tehtud.

⁴ Ülevaade. Kirjandusaasta 2023. <https://kultuur.err.ee/1609207876/ulevaade-kirjandusaasta-2023>

„popkirjandusele“?) samavõrd laialdaselt pildis kui ta enda lugudes – nii oluks ja oleks vägagi mugav teda sellesse konteksti asetada.

Või miks mitte vaadelda Vabari proosat taas moodi tulnud (ning Keele ja Kirjanduse hiljutise teemanumbriga pühitsetud) sajandi jagu varasema dekadentsi kontekstis? Mõlemas raamistikus käsitlemise võimalused on valla. Ent kummagi käepärasus võib osutada ahendavaks: „Ribadeks tõmmatud linn“ on märksa enam kui abjektsioonikunst. Ehkki mõni jutt on esmalugejais ka „fuih“-reaktsioone tekitanud: Vabaril on tõepoolest kinnisideeline huvi asotsiaalsuse kujundivälja vastu ning ta pühendab nii mõnegi sugestiivse pasuse sellele, kuidas prükkarid käituvad, lõhnavad jne.⁵ (Nimetus „asotsiaal“ on isegi mõneti eksitav, pigem on nad parasotsiaali oma kogukondadega – ehkki Vabari tegelaste seas on ka täielikke era-kuid.)

Vabari tekstide kandepind on mu jaoks siiski mujal. Nagu jällegi Tammjärv on täheldanud, ei kasva noist ei-kogukondadest Vabari vahendusel välja inimlikke karaktereid. Üks esiletoodud ja äkkjõukusest õnnistatud kuju tekstis „Meie linn oli heidikuid täis...“ mõjub karika-tuursetl. Selle nukralt lõõpiva visandi ärälennumotiivist edasi arendatud „Musta lennuki kiriku“ protagonist on oma detail-ses „asoka“-mimikriksi umbisikuline, nullkraadi persoon, kelle varasem elutaust on vaid hajusalt tähistatud. Ka teised heidikud jäävad talle ta alandumises ülendumise püüus vaid dramaatiliseks kooriks. Siiski, lisaks intensiivsele miljöole (kus brutalistlik ja samas metsistunud lennu-

⁵ Või siis tekitab see trotslikku empaatiat: „[---] „Musta lennuki kiriku“ heidikute kujutamise agressiivsete, ebameeldivate ja eemaletõukavatena mõjub paiguti vägagi peletavalt [---]” (M. Tammjärv, Lootusetud maadeavastajad, lk 8–9).

jaam ise on ehk eredaim karakter) annab novellile dünaamika tolle peategelase enda osutumine statistiks, ta ei kuulu lennukisse äravalitute hulka.⁶

Nii täidavad heidikud Vabaril pigem tingliku, taktikalise üldistuse funktsiooni, vastandumist n-ö korralikule argiritiinile, selle raames õnne ja rahulolu leidmisele. Just klaustrofoobne tülipimus või lausa tülgestus olmeoleskelu suhtes on nende lugude käitav jõud: see tekitab meeleheitlikku tungi kuulutada, et ei pea nii olema, on veel midagi, midagi intensiivsemat, *pärisemat* ja nõnda kadestusväärset isegi allaandlikkuses ja ilmajaetuses. Aga seegi pole kõik.

„Ribadeks tõmmatud linna“ kunstilise tervikuna algusest peale lugedes võib hõlpsasti kinni jääda resignatsiooni tonaalsusse. Avapala „Jääkarud“ mõjub sünge följetonina, mis kuulutab inimkonna prügiks ja selle prügi koristuskatsed lootusetuks, pelgalt saasta taastootvaks. Ent kui Tõnis Hallaste tajub Vabari maailmapilti „suitsiidsena“⁷ ning mitmeid teisi palu võib tõesti võtta läbipõlemise ja psüühi-

⁶ Kõiksugu pöördvõtted on Vabari poetika üks intrigeerivamaid komponente; ka must lennuk on äratuntavalt „valge laeva“ pöördvõte. „Päikese“ nüristuvat ja unustlikku ametnikku võib käsitada Jorge Luis Borgese „Kõikemäletava Funese“ pöördvõttena, kuigi lakkamatu vihma kujund toob hoopis Gabriel García Márqueze meelde. Ühiskonnas „sees“ olija on millegi olulise suhtes „väljas“; immigrandid osutuvad põlisemaks kohalikest („Maarahvas“), kunstiteadlane säilitab ja kaasloob uut („Tänavakunstnikud“), kõrbeteekonnal iseene teise otsa leitakse peegelpildis ulma-Tartu („Nimede kõrb“). Alandatud ülendamise motiiv kordub mitmes tekstis, vahel vastuoksustega, näiteks loos „Inglid“, mis on pigem jutlus kui novell: „Nad [inglid] ei ütle midagi, ei õnnista, ei lunasta, ei katsu kedagi päästa“ *versus* „äkki muutuvad heidikud ise mingil minu eest igavesti varjatuks jääval momendil vaikselt ingliteks“ (lk 34), st aimatavalt toimub heidikute lunastumine inglite kohalolu mõjul.

⁷ T. Hallaste, Ühe deemoni väljaajamine, lk 30.

lisse kuristikku kukkumise allegooriana („Päike”, „Vaakum”), siis on võimalik ka tõlgendus, mille kohaselt eksistentsiaalne tühjus on „Jääkarudes” põhjani läbi katsutud, kuni mõistmiseni, et inimese enesehävitusest poleks suuremat kasu kui ta püsijäämisest.

Sealt algab tagasitee ellu, määratult suuremasse ja avaramasse – jahtides säärrast aegruumilist vabadust ja küllust, mis leiges olmes jääb kättesaamatuks. Paar võtmefraasi sihile jõudmisest: „aega on tal maailm” (miniatuuris „Ühel palaval päikesepaistelisel esmaspäeval...”, lk 70); „Robertil oli nüüd aega ja ruumi maailm” („Jutustus kolmest linnast”, lk 108). Võimendatud või tihendatud eksistents on siiski samavõrd hirmutav kui ihaldusväärne; argielust saab pageda vabal tahtel, samuti võib olla teispoosusse ja võõrasisse dimensioonidesse heidetud, nii et senikogematu keskkond osutub hoomamatuks ja isegi pörgulikuks („Jutustus kolmest linnast”, „Vaakum”, „Ribadeks tõmmatud linn”). Ja ometi on see väärtuslikum „väga tavapärasest, rangelt põhjuslikust ja etteaimatavast argireaalsusest” („Pööninglinn”, lk 180).

Selle tungi ambivalentseimad, osalt kõige traagilisemad, teisalt just ülevaimad ja inimlikult liigutavaimad avaldumised on loopaaris „Tänavakunstnikud” ja „Tühi maja”. Nii Hallaste kui ka Tammjärve peavad nende liigset sarnasust puuduseks, mis kummagi loo mõju nõrgendab – mu meelet nad eksivad. Tõsi, mõlemad lood (kogumikus eespool paiknev „Tänavakunstnikud” on hiljem kirjutatud) kõnelevad armastatu kadumisest, tema puuduleku kompenseerimisest, uskudes, et kogu ümbritsev ruum on äärmuseni tähenduslik ja kaotatu kohalolu kandev, ise sellesse usku ja kohalollu hajudes; mõlemad on kirjilikud semiootilised gooti novellid „maagilisest müstilisest keelest”. Sarnasus küünib narratiivsetesse detailidesse: „Aga

lõpuks läks ikka nii, nagu tegelikult kõik salamisi olid kartnud, isegi ette aimanud, nagu tagantjärele ennast pettes targutati. Piknegi kadus ära.” („Tänavakunstnikud”, lk 122); „Kõik läks kokkuvõttes just nii, nagu me tegelikult salamisi kartsime. Me ju aimasime halba, kuid miskipärast ei võtnud ette midagi ja lasime kõigel minna just nii halvasti nagu läks.” („Tühi maja”, lk 143–144)

Ent neis lugudes on ka palju tähenduslikke erinevusi (rahulik *versus* pingeline suhe; linnaruum *versus* tühermaa; seinte küllus *versus* üksainus maja; miks mitte ka „Tänavakunstnikke” allikaviiteni esseistlik kooda *versus* „Tühja maja” ehk liiaseltki triviaal-kriminaalne lõpukeerd). Nõnda need lood ikkagi täiendavad ja võimendavad teineteist, tõustes kogumiku tippu oma õrnuse ja empaatilisusega. Kui „Musta lennuki kiriku” ja mitme teisegi pala keskmes on argiilmast kaduja, kelles on omajagu Heinsaare tegelaskujude egotsentrismi,⁸ siis novellides „Tänavakunstnikud” ja „Tühi maja” on – küll jutustaja vahendatuna – fookuses armastatu teispoosusse kaotanud kogemus. Kuigi vestja võib kerkida paatosse (hüüumärkidega kipub Vabar liialdama) või takerduda eneseparoodiani kuiva kantseliiti („Oletasime, et võibolla lähtuvad nood uued Andra kadumise mõistatust puudutavad arengud nende pikast ja komplitseeritud kooselust” – „Tühi maja”, lk 135), on tema jutustatud inimesed elusamad ja kadudeski rohkem kohal kui tegelased lugudes, kus esiplaanil on intellektuaalne konstruksioon.

⁸ „Minu puhkus pidanuks ammu läbi olema, aga ma polnud tööle ilmunud. Polnud juba nädalate kaupa meile vaadanud, telefon oli kuskil kodus, aku ammu tühi. Kui ma teda kuskile ära polnud kaotanud. Välismaal õppiva elukaaslase käekäigust ei teadnud ma midagi.” („Musta lennuki kirik”, lk 45)

Oma fantasmide pöörasuse kiuste mõjub Vabar ennekõike ikka intellektuaalse, ekstrapolatiivse autorina. Analüüsides poeetilist Mehis Heinsaart (kes Vabarist kirjutajatele vältimatult meenub), ütleb ta: „Mul on üks hea tuttav, kes jagas kirjanikud kaheks, teatades, et „osade kirjanike teoste tähendus tekib **siin** (*tuttav koputas oma laubale*), osadel aga **siin** (*tuttav osutas näpuga oma pea kõrvale*).” Analoogselt ja tavapärasemalt võib öelda, et on olemas diskursiivsed ja assotsiatiivsed kirjanikud.⁹ Vabari loomingu puhul koputaks tuttav ilmselt laubale ning vahest see on Vabarit ennast häirinud? Ta justkui üritaks tungida sellest laubast välja, pörgates proosaluulelaastudes või kogumiku nimiloos tollesama Heinsaare kummituse otsa ning tolle eest pagemisel omakorda takerdudes laadi, mida Ave Taavet leebelt nimetab teadusleksikaga mängivaks kirjutusviisiks.¹⁰

Teisedki mõjutajad ja mõttekaaslased on aina kohal kas eksplitsiitselt (Valdur Mikita kultuurimängud, Neil Gaiman) või implitsiitselt (andreas w, Italo Calvino „Nähtamatud linnad”, samuti Hasso Krull

ja Jaan Kaplinski) ning Vabar käib nende tihkete viiteväljadega küll elegantselt, ent vaevatult ringi; kultuuriline haritus on nagu too teine linn, varjude ja vilksatuste ja häälekatekete painaja „Jutustuses kolmest linnast” ning autor võib ihata samasugusesse ürgsesse primitiivsusse nagu mitmed ta tegelased, et demiurgina hakata seal **oma** linna nullist üles ehitama.

Aimates kultuurikihi mahalaadimise võimatust, ei kaota Vabar ometi lootust, et keele, teksti, linna kaudu saabub viidinglik „au iseennast läbida”: „Linn ühes oma salapärase märkidega nurgatagustel seintel on nüüd teistsugune, on elusam, on uus ja võõras. Linn suhtleb nendega. Enam pole selles kahtlust. Tuleb ainult osata märke lugeda. Tuleb hakata õppima uut salakeelt ja -kirja nagu kunagi lapsena – mitte ainult passiivselt märke ja tähendusi vastu võttes, vaid aktiivselt tõlgendades, ise tähendusi nüansseerides ja juurde luues. Õieti pole tarvilik ratsionaalne keele õppimine, vaid intuiitiivne keele loomine – koosloomine ühes linnaga. Linna loomine, maailma loomine.” („Tänavakunstnikud”, lk 123)

Lugudes, kus seda kirkast utopismi läbib inimese kõikevõitev igatsus teise inimese järele, on Vabar loonud midagi erakordset, leidnud kirjanduses oma elava ning üha tähendusi ja müsteeriume koguva aegruumi. Ärgem seda unustagem, isegi kui järgmist raamatut tuleb sama kaua oodata nagu esimest.

BERK VAHER

⁹ S. Vabar, Maagiline protorealism. – Luhtatulek. Ekslemisi Mehis Heinsaare tihnikutes. (Etüüde nüüdiskultuurist 3.) Koost S. Vabar, toim M. Laaniste. Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuri- ja kirjandusteooria tööühm, 2011, lk 81; esmailmunud Vikerkaares 2010, nr 9.

¹⁰ A. Taavet, Tartu psühogeograafi reisiriku. – Looming 2024, nr 1, lk 134.